

ASSAIG D'UN QUADRE CRONO-TIPOLÒGIC PER LES PRODUCCIONS DE CERÀMICA IBÈRICA A MÀ DEL SUD DE TARRAGONA

MARIA MARTÍNEZ ROSELLÓ

RESUM

L'estudi que es presenta pretén mostrar un assaig de quadre crono-tipològic de la producció ceràmica a mà de la comarca del Montsià (Tarragona), centrant-se en dos jaciments: La Moleta del Remei d'Alcanar i La Ferradura d'Uldecona. L'elecció d'aquests jaciments es deu al fet de que entre ambdós abarquen tot el període ibèric.

Es pretén obrir un nou camp d'estudi d'aquests materials, donada la rellevant importància que demostren per la seva perduració, malgrat la introducció del torn, i pel clar caràcter autòcton que les defineix i que les converteix en un element clau per conèixer més profundament aquest període de la nostra història.

PARAULES CLAU

ceràmica a mà, ibèric, Montsià (Tarragona), crono-tipologia, sistematització.

ABSTRACT

The present study pretends to show a trying of chrono-typologic table for hand made pottery production of the Montsià region (Tarragona). It is centred in two sites: "La Moleta del Remei" of Alcanar and "La Ferradura" of Uldecona. The choice of this fields has made because with they, it comprise al the iberian periothe.

It pretends to open a new field of study of this materials, because they have real importance for their permanency in spite of the potter's wheel introduction, and for the autochthonous character that defines it, and convert to a key for to know more deeply this periothe of our history.

KEY WORDS

hand made ceramics, iberian, Montsià (Tarragona), chrono-typology, systematization.

INTRODUCCIÓ

La importància de la ceràmica ibèrica a mà és innegable malgrat que tradicionalment no hagi estat objecte d'atenció ni se li hagi dedicat, pràcticament mai, cap estudi específic.

La seva rellevància es fa evident si pensem que es tracta d'una producció totalment autòctona que ens pot marcar i definir com cap altre les arrels i entroncaments amb tradicions anteriors. I no només això, sinó que a més amb la introducció del torn, des d'un inici fins que aquest és en plena vigència, es

continua mantenint la tècnica de la producció a mà, fins i tot amb una disminució quantitativa inferior al que sempre s'ha pensat. A grans trets pot dir-se que aquests plantejaments han impulsat l'intent d'establir un quadre crono-tipològic per aquestes produccions amb el que pugui apreciar-se que aquest tipus de material canvia i pot arribar a donar-nos indicis cronològics que fins ara no s'havien tingut en consideració.

Es vol crear un quadre obert, susceptible d'ampliar-se i modificar-se, per tal de poder-se aplicar a altres zones, en principi, aquelles que són geogràficament properes a la que és objecte d'aquest estudi.

JACIMENTS I METODOLOGIA

Per a realitzar aquest estudi s'ha partit dels materials dels jaciments de La Ferradura d'Ulldedona i de La Moleta del Remei d'Alcanar. El per què d'aquests dos jaciments és ben clar: es tracta de dos poblats propers geogràficament que abasten, entre ambdós, tot el període ibèric. Obviament no s'està plantejant amb això la continuïtat entre aquests jaciments, ni cap altre relació, que no sigui el fet de que ens permeten obtenir el ventall complet de les produccions ceràmiques a mà de tot el període ibèric. El jaciment de La Ferradura s'ha escollit fonamentalment per la seva cronologia antiga. I el de La Moleta del Remei, per la proximitat a l'anterior i perquè presenta una cronologia àmplia obtinguda a partir d'excavacions sistemàtiques que han permès accedir a una informació fiable i estructurada.

Ha calgut crear un sistema tipològic nou i diferent als ja existents que s'adaptés a les necessitats i a la realitat d'aquests materials. Per fer-ho han servit de base els estudis que en aquest sentit havien desenvolupat Dedet i Py¹, dels quals s'han utilitzat fonamentalment les descripcions formals, prescindint de les seves sigles, que han estat substituïdes per altres de noves creades a partir dels paràmetres utilitzats en els esquemes que es presenten.

La tipologia que s'ha establert es centra fonamentalment en els tipus de vores, bases i decoracions, donada la important manca de peces senceres. Les nanses han quedat excloses de les tipologies perquè pràcticament en tots els casos apareixien aïllades de la peça a la que corresponien.

A partir de tot això s'espera poder demostrar que les formes i decoracions de la ceràmica ibèrica a mà del Sud de Tarragona, varien al llarg del temps en dos sentits: en l'aspecte formal i en l'aspecte quantitatiu. Aquest darrer des d'una doble vertent: augmenta el número de formes i decoracions, guanyant variació i riquesa, i paral·lelament s'experimenta, tot i que de manera lenta i progressiva, un retrocés quantitatiu en relació amb la producció a torn.

TERMINOLOGIA EMPRADA

L'esquema que es presenta en aquest quadre és el que cal aplicar en la lectura dels quadres tipològics que es presenten després. D'aquesta forma veiem que les lectures de l'eix vertical (VA, VB, VC, etc.) ens indiquen el tipus de vora; mentre que

les de l'eix horitzontal (1, 2, 3, etc.) ens precisen quin tipus de llavi presenta aquesta vora. La classificació de l'eix horitzontal, igual que passarà després amb els baix de panxa de les bases, presenta en els quadres tipològics subtipus que aquí no definim i que resulten única i exclusivament de les diferents orientacions, obertures, i altres variacions que puguin donar a un mateix tipus genèric de vores (o bases) aspectes diferents.

Quadre esquema de vores

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	L	L	L	L	L	L	L	L	L
	L	L	L	L	L	L	L	L	L
vora secant	A	A	A	A	A	A	A	A	A
A inclinada exterior	V	V	V	V	V	V	V	V	V
perfil exterior concav	I	I	I	I	I	I	I	I	I
							E	E	E
							N	N	N
vora secant	R	A	E	R	R	R	G	G	G
B inclinada exterior	O	P	N	E	E	E	R	R	R
perfil exterior convex	D	R	G	B	B	B	U	U	U
	O	I	R	A	A	A	I	I	I
		M	U	I	I	I	X	X	X
		A	I	X	X	X	I	I	I
vora secant	T	X	A	A	A	A	T	T	T
C inclinada exterior		I	T	T	T				
perfil exterior rectilini			T				R	R	R
				H	E	I	E	E	E
				O	X	N	B	B	B
				R	T	T	A	A	A
vora secant				I	E	E	I	I	I
D inclinada interior				T	R	R	X	X	X
perfil exterior convex				Z	I	I	A	A	A
				O	O	O	T	T	T
				N	R	R			
				T			H	E	I
vora secant				A			O	X	N
E inclinada interior				L			R	T	T
perfil exterior concav							I	E	E
							T	R	R
							Z	I	I
							O	O	O
F vora tangent							N	R	R
							T		
							A		
							L		

Pel que fa als llavis, s'ha partit del que és la forma més simple per aquests elements, el llavi rodó, i s'han anat contemplant les possibles variants, però sempre efectuades sobre aquest tipus bàsic. Les vores s'han dividit (seguint a Dedet i Py²) en dos tipus fonamentals: secants i tangents, malgrat que aquestes definicions tinguin poc a veure amb la definició geomètrica real. Partint d'això, les vores secants són les que mantenen un únic punt de contacte amb el pla superficial que les tallaria. Sovint aquest punt que cal entendre'l al llarg de tot el perímetre de la vora, és més aviat una àrea molt reduïda però que es manté sota la definició de secant per la

¹ DEDET, B. & PY, M., "Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc Méditerranéen", *Revue Archéologique de Narbonaise*, Suplement 4. Paris, 1975.

² *op. cit.*

gran diferència que manté amb les tangents. Aquestes són les que tenen en contacte amb el pla que les talla tota una zona, una superfície àmplia en tot el perímetre.

Cal matitzar també que sovint coll, vora i llavi es confonen entre ells. Es considera que el llavi és l'extrem de la vora, i que la vora és la part entre el llavi i el coll o entre el llavi i la panxa (quan no hi ha coll). En aquest darrer cas és on hi ha més possibilitat de confondre termes, ja que sovint la vora adopta realment la funció del coll, que al mateix temps es constitueix en la part entre la panxa i la vora o el llavi.

Quadre esquema bases

	1	2	3	4
	S	B	B	B
	E	A	A	A
	N	I	I	I
	S	X	X	X
	E			
		D	D	D
		E	E	E
BA Base sense eixamplar	B			
Fons amb pla de contacte discoïdal	A	P	P	P
	I	A	A	A
	X	N	N	N
		X	X	X
		A	A	A
	D			
	E	A	A	A
		M	M	M
		B	B	B
	P			
	A	P	P	P
	N	E	E	E
BB Base amb eixamplament pronunciat	X	R	R	R
Fons amb pla de contacte discoïdal	A	F	F	F
		I	I	I
		L	L	L
		E	E	E
		X	X	X
		T	T	T
		E	E	E
		R	R	R
		N	N	N
		C	C	R
		O	O	E
BC Base amb eixamplament recte	N	N	C	
Fons amb pla de contacte discoïdal	V	C	T	
	E	A	I	
	X	U	L	
			I	
			N	
			I	
BD Base amb peu divergent				
BE Base amb peu paral·lel				
BF Altres tipus (Fons amb pla de contacte limitat a un cercle)				

Nota: en els tipus BD, BE i BF, els números de l'1 al 4 de la part superior del quadre, no signifiquen res.

En el cas de les bases hem separat entre bases sense peu i bases amb peu. En el primer cas, la base pròpiament dita es correspon amb la zona externa

del fons i la part més inferior del baix de panxa, aquella que es relaciona amb la zona de contacte. En el cas de que es tracti d'una peça amb peu, aquest és el que constitueix exactament la base.

El que definim com bases amb eixamplament, són aquelles peces en les que fent una prolongació de les parets del baix de panxa cap el fons ens trobaríem amb un regruix que sobreeixiria d'aquesta línia imaginària.

En referència als fons, el tipus que majoritàriament hem diferenciat és el de pla de contacte discoïdal, la qual cosa significa que tota la part externa del fons reposa sobre la superfície. L'altre tipus de fons que només hem trobat puntualment és aquell en el que la zona de contacte està limitada al cercle exterior de la base i el fons està abombat cap a l'interior de la peça.

En el cas dels peus, en distingim dos tipus diferents: els divergents i els paral·lels. Els primers són aquells en els que les seves parets són divergents cap a la base en relació amb l'eix de simetria del vas. En el segon cas, les parets són paral·leles en relació al mateix eix.

També en el cas dels peus podem parlar de bases eixamplades. En aquests casos l'eixamplament el trobarem en la part inferior del peu. Malgrat això, en el cas dels peus, a diferència de les altres bases, no hem marcat cap tipus específic per aquells que estan eixamplats, sinó que se'ls ha encabirats dins del tipus genèric peu divergent o peu paral·lel.

Finalment només queda comentar un altre concepte que s'ha utilitzat sovint en les descripcions, el de baix de panxa, que fa referència a la part inferior de la panxa i que pot presentar un perfil extern concav, convex o rectilini (fig. 1).

Abans de prosseguir cal també, una explicació d'alguns dels conceptes que s'han introduït en la relació dels tipus decoratius.

En primer lloc considerem com a digitacions grolleres, i amb això explicarem també el concepte de digitacions uniformes, aquelles que dins d'una sèrie no mantenen una igualtat ja sigui en quant a forma, a mida, a profunditat, o a qualsevol altre aspecte.

Les digitacions romboïdals són aquelles en les que la pressió del dit ha obtingut un efecte no rodó o arrodonit sinó, tal i com ho indiquem amb el nom, romboïdal, la qual cosa atribuïm més a una intencionalitat, que a una qüestió accidental.

Les digitacions obliqües, horitzontals o verticals són les que ofereixen un aspecte més allargassat i prenen qualsevol d'aquestes orientacions.

Les grans digitacions són aquelles que superen o oscil·len sobre els 9 o 10 mm de diàmetre aproximadament, tot i que en un mateix conjunt poden haver-hi variacions importants.

Les digitacions amb unguilació són les que presenten dins de la pròpia digitació una unguilació.

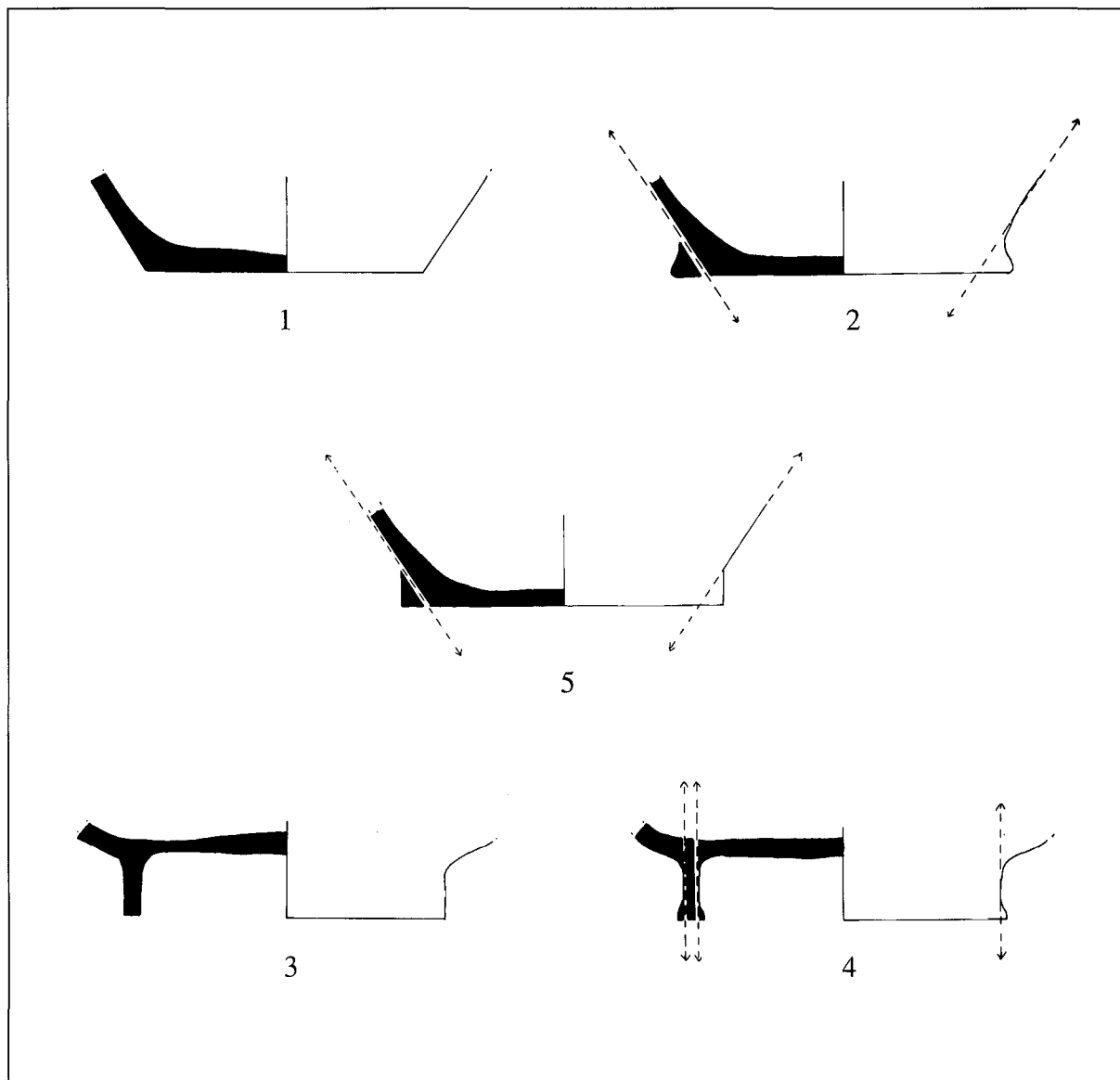

FIGURA 1: Bases: núm. 1, base sense eixamplar; núm. 2, base eixamplament pronunciat; núm. 3, peu paral·lel sense eixamplar; núm. 4, peu paral·lel eixamplat; núm. 5, base eixamplament recte.

I finalment aclarir que quan parlem de cordons múltiples decorats, fem sempre referència a cordons amb digitacions però que apareixen en número superior a un i fent composicions, que en el cas concret de La Ferradura són per norma general cordons disposats concèntricament al voltant de la peça.

Les decoracions les trobem localitzades majoritàriament a la zona de contacte del coll amb la panxa. En els casos en que veiem decoracions situades a la panxa de les peces es tracta habitualment de cordons múltiples.

Les decoracions a la base i altres llocs de la peça les trobem molt puntualment.

Abans de presentar els quadres tipològics em cal puntualitzar que la cronologia que he utilitzat és l'establerta específicament per aquesta àrea geogrà-

fica per F. Gracia, G. Munilla i R. Pallarès³ que s'estructura de la següent manera:

preibèric	s. VII a.C.
ibèric antic	s.VI a.C.
ibèric ple	s.V-III a.C.
ibèric tardà	s.II-I a.C.

Juntament amb l'estudi de les formes, classificades per períodes, s'ha realitzat també un estudi estadístic que permet establir la freqüència de cadascuna d'elles, no només dintre del marc general sinó també dins de cada fase del període ibèric.

³ GRACIA, F.; MUNILLA, G. & PALLARES, R., "Estructuración del poblamiento ibérico en la comarca del Montsià", *I Congrés d'Historia d'Alcanar*, Alcanar, 1989-1990. pp. 40-53

	1a	1b	1c	1d	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d
VA											
VB											
VC											
VD											
VE											
VF											

	4a	4b	4c	4d	5a	5b	6a	6b	6c	6d
VA										
VB										
VC										
VD										
VE										
VF										

	7a	7b	7c	7d	7e	8a	8b	8c	9a	9b	9c
VA											
VB											
VC											
VD											
VE											
VF											

Quadres tipològics: Vores Ferradura.

	1a	1b	1c	1d	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d
VA											
VB											
VC											
VD											
VE											
VF											

	4a	4b	4c	4d	5a	5b	6a	6b	6c	6d
VA										
VB										
VC										
VD										
VE										
VF										

	7a	7b	7c	7d	7e	8a	8b	8c	9a	9b	9c
VA											
VB											
VC											
VD											
VE											
VF											

Quadres tipològics: Vores Moleta del Remei.

	1a	1b	1c	1d	1e	1f
BA						
BB						
BC						

	2a	2b	3a	3b	4a	4b	4c	4d
BA								
BB								
BC								

	1a	1b	1c	1d	1e	1f	1g	1h
BD								
BE								

	1a	1b	1c	1d	1e	1f
BA						
BB						
BC						

	1a	1b	1c	1d	1e	1f	1g	1h
BD								
BE								

	2a	2b	3a	3b	4a	4b	4c	4d
BA								
BB								
BC								

	2	3	4	5	6	7
BF						

Quadres tipològics: Bases Moleta del Remei.

digitacions grolleres		cordó llis	
		rodeta	
digitacions uniformes		mugrons	
digitacions romboïdals		ungulació	
digitacions verticals		digitació amb ungulació	
digitacions horitzontals		incisió sobre cordó	
digitacions obliqües		incisió	
cordons múltiples		efecte piramidal	
impresions sobre cordó		altres	

	1a	1b	1c	1d	2a	2b	2c	3a	3b	3c	3d
VA	f. VII - VI a.C s. III - II a.C		f. VII - VI a.C		f. V - f. II a.C			s. II a.C	s. V - i. III a.C	f. VII - VI a.C s. III - II a.C	
VB	s. V - f. II a.C		s. VII - VI a.C s. V - i. III a.C	s. V - f. II a.C	s. VII - f. VI a.C s. V - f. II a.C		s. III a.C				
VC	f. VII - VI a.C s. III - II a.C	f. VII - VI a.C s. V - i. III a.C	s. V - f. II a.C	s. III a.C	s. VII - f. VI a.C s. III a.C			s. III - f. II a.C	s. III a.C		
VD	f. VII - VI a.C s. III - II a.C				s. IV a.C			s. II a.C	s. II a.C		
VE								s. III a.C			
VF	f. VII - VI a.C s. V - II a.C	s. III a.C	s. III a.C								

	4a	4b	4c	4d	5a	5b	6a	6b	6c	6d
VA	s. V - III a.C	s. II a.C	s. IV - III a.C	s. V - III a.C	s. VII - VI a.C s. III a.C	s. III - II a.C	f. VII - VI a.C			
VB	f. VII - VI a.C s. V - II a.C	s. V - II a.C	f. III - i. II a.C	s. VII - VI a.C s. V - f. III a.C			s. V - i. II a.C	s. V - i. III a.C	f. III - i. II a.C	f. VII - VI a.C
VC	f. VII - VI a.C s. V - f. II a.C		s. V - f. III a.C		s. VII - f. VI a.C s. V - i. III a.C		s. III - f. II a.C	s. V - II a.C	s. V - i. II a.C	
VD	f. VII - VI a.C						s. II a.C			
VE	s. III a.C									
VF	Sup./N. O						s. III a.C			

	7a	7b	7c	7d	7e	8a	8b	8c	9a	9b	9c
VA	f. VII - VI a.C s. III - i. II a.C	s. III - II a.C	f. VII - VI a.C s. III - II a.C	s. III a.C	s. II a.C	f. VII - VI a.C s. III a.C	s. III a.C	f. III - i. II a.C	s. V - II a.C	f. VII - VI a.C	
VB	f. VII - VI a.C	s. III a.C	s. IV - i. III a.C			s. II a.C			f. III - i. II a.C	s. II a.C	
VC	f. VII - VI a.C	s. III - f. II a.C	f. VII - VI a.C s. III - f. II a.C	s. V - i. II a.C	s. VII - VI a.C s. III - f. II a.C				f. VII - VI a.C s. III - f. II a.C		
VD	s. II a.C										
VE											
VF											

Quadres crono-tipològics.

	1a	1b	1c	1d	1e	1f
BA	f. VII - VI a.C					
	f. V - f. II a.C			f. III - i. II a.C	f. III - f. II a.C	
BB	f. VII - VI a.C f. II a.C	s. II a.C	f. III - f. II a.C			
BC	f. VII - VI a.C f. V - f. II a.C					

	2a	2b	3a	3b	4a	4b	4c	4d
BA	f. VII - VI a.C	f. II - f. II a.C	f. III - II a.C	s. II a.C	f. VII - VI a.C			
					f. V - II a.C	f. III - f. II a.C		
BB	f. VII - VI a.C	f. V - f. III a.C	f. V - f. II a.C	s. II a.C	f. V - II a.C	f. VII - VI a.C	s. VII - VI a.C f. V - II a.C	
BC	f. V - II a.C		f. V - f. III a.C	s. II a.C	s. VII - VI a.C f. V - II a.C	s. VII - VI a.C s. II a.C		s. III - f. II a.C

	1a	1b	1c	1d	1e	1f	1g	1h	
BD	f. VII - VI a.C		f. VII - VI a.C					f. V - i. II a.C	f. V - f. III a.C
	f. V - f. III a.C		f. III - i. II a.C	f. V - f. II a.C					
BE	f. VII - VI a.C		f. III - i. II a.C	f. III - f. II a.C	f. III - i. II a.C				

	2	3	4	5	6
BF	s. VII - VI a.C				

Quadres crono-tipològics.

LA FERRADURA

Volums globals de fragments segons els tipus

De tots els fragments de La Ferradura utilitzats per aquest estudi, en donem els percentatges corresponents a cada tipus.

Vores sense coll	32,8 %
Vores amb coll (majoritàriament decorades)	8,9 %
Vores amb nansa (i/o decoració)	2 %
Nanses	2,4 %
Bases sense peu	13 %
Bases amb peu	3,7 %
Fragments informes decorats	35,2 %
Tapadores	0,8 %
Peces amb perfil ms o menys complet	1,2 %

Volums globals dels fragments segons les descripcions

Vores

Del conjunt de vores, pràcticament la totalitat, concretament un 90,4% correspon al bloc de les vores inclinades a l'exterior que en el quadre tipològic desglossem com tipus VA, VB, VC.

Les vores inclinades a l'interior constitueixen un 2,9% del total de les vores, i apareixen relacionades en aquest treball com tipus VD i VE.

Les vores tangents, tipus F, representen un 1,9%.

I les vores no classificades en cap tipus completen el total amb un 4,8%.

Desglossades les vores dins de cada tipus global, els percentatges quedarien de la següent manera:

	VA	VB	VC	VD	VE	VF
1a	8,4 %		7,4 %			2,1 %
1b	6,3 %		1 %			
1c	4,2 %	2,1 %				
1d	1 %					
2a		1 %	3,2 %			
2b			1 %			
3c	1 %					
3d	1 %					
4a		3,2 %	6,3 %	1 %		
4b			1 %			
4c			1 %			
4d						
5a	1 %					
5b			1 %			
6a	4,2 %		4,2 %			
6b	4,2 %		3,2 %			
6c			1 %			
6d		1 %	1 %			
7a	2,1 %	1 %	2,1 %			
7c	2,1 %		1 %			

	VA	VB	VC	VD	VE	VF
7e			1 %			
8a	1 %					
9a	2,1 %		4,2 %			
9b	1 %		2,1 %			
9c	1 %		3,2 %			

Bases

Per estudiar les bases hem seguit el mateix sistema definitori i hem el·laborat també els percentatges corresponents que podem apreciar en els quadres sinòptics que s'acompanyen.

Les bases, en les seves diferents modalitats, constitueixen el 16,7% del material de La Ferradura estudiat per aquest treball. Dins del conjunt global de bases podem fer algunes diferenciacions:

Bases sense peu	78 %
Bases amb peu	22 %

	BA	BB	BC	BD	BE
1a	2,6 %	2,6 %	5,3 %	2,6 %	2,6 %
1b	5,3 %			2,6 %	2,6 %
1c	5,3 %			2,6 %	
1d	2,6 %			5,3 %	
1e	5,3 %			2,6 %	
1f	2,6 %				
2a	2,6 %	2,6 %			
4a	10,6 %		13,2 %		
4b	2,6 %	2,6 %	8 %		
4c		2,6 %			
4d		2,6 %			

Del total de bases les que presenten algun tipus de decoració fan el 9,7% del total.

Decoracions

Els elements decoratius que trobem en els fragments ceràmics de La Ferradura es limiten quasi exclusivament a cordons i digitacions. Cal remarcar l'absència, per tractar-se d'un moment antic, de ceràmica acanalada (amb l'excepció dels fragments resenyats pel Dr. Maluquer en la memòria de l'excaució).

De les variants decoratives se n'ha elaborat, com dels altres aspectes estudiats un quadre de percentatges, referit al total de decoracions considerades.

Digitacions	uniformes	25,7 %
	grolleres	18,9 %
	romboidals	1,4 %
	obliqües	2,7 %
	horitzontals	4 %
Grans digitacions	uniformes	5,4 %
	grolleres	9,5 %
Digitacions amb ungulació		4 %
Ungulacions		6,8 %
Cordons múltiples decorats		16,2 %
Cordons llisos		5,4 %

LA MOLETA DEL REMEI

Volums globals de fragments segons els tipus

De tots els fragments de La Moleta utilitzats per l'estudi, en donem els percentatges corresponents a cada tipus, segons consta en les fitxes de material.

Vores sense coll	34,5 %
Vores amb coll (majoritàriament totes amb decoració en la zona de contacte coll-planxa)	9,6 %
Nanses	3,2 %
Bases sense peu	23 %
Bases amb peu	4 %
Fragments decorats	24,7 %
Tapadores	1 %

Volums globals de fragments segons les descripcions

Vores

Del conjunt de vores un 78,4% correspon a vores secants inclinades a l'exterior, classificades en els quadres tipològics dins dels tipus generals VA, VB i VC.

Un 3,7% correspon a vores secants inclinades a l'interior, que en els quadres marquem com VD i VE.

Un 5,4% a vores tangents, del tipus VF.

I finalment un 12,5% de vores no classificades en cap tipus.

Com que en aquest jaciment disposem d'una estratigrafia clarament definida, s'aplicarà a cadascun dels paràmetres estudiats una visió diferenciada per nivells, ja que només així podem obtenir una informació suficientment vàlida.

Del total de vores, els percentatges globals per nivells, sense considerar formes és el següent:

E. I	N.1	5,7 %
E. II	N. 2	25 %
	N. 2-3	7,6 %
	N. 3	46,9 %
	N. 4-5	14,4 %
Sup.	N. 0	0,4 %

Cal remarcar especialment el fet de que el nivell 3 presenta un volum de material molt superior als altres, i que per tant, hem de tenir present aquest fet en tot moment per arribar a unes conclusions aptes.

Del total de vores amb tipus assignat la distribució dins de cadascun d'ells seria la que es presenta a continuació.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
VA	10,5	5,8	3,2	4	12,3		4,6	1,7	0,9
VB	5,4	2,5		5,6		2	0,9	0,5	0,9
VC	6,9	0,9	3,7	5,4	2,5	3,3	6		0,9
VD	1,3	0,5	0,9			0,5	0,5		
VE			0,5	0,5					
VF	4,6	0,5		0,8		0,5			

A continuació segueix un quadre amb el repartiment en estrats i nivells que els diferents tipus de vores presenten.

Els percentatges estan calcul·lats, per tal de que els resultats siguin més operatius sobre el total de fragments de cada tipus genèric. Per exemple, els percentatges corresponents als tipus VA1a o VA1d estan en relació amb el total de fragments del tipus VA1 (vora secant inclinada a l'exterior amb perfil extern concau i llavi rodó). El nivell 0 ha estat ignorat en aquesta estadística per la poca importància quantitativa que té i per la total manca d'informació que proporciona.

	EI	EII			
	N. 1	N. 2	N. 2-3	N.3	N. 4-5
VA1a	10,7 %	7,1 %	3,6 %	42,8 %	
VA1b		3,6 %		3,6 %	
VA1c		3,6 %		7,1 %	3,6 %
VA1d		7,1 %		3,6 %	3,6 %
VA2a	20 %	20 %	10 %	30 %	10 %
VA2b		10 %			
VA3a			10 %		
VA3b				10 %	10 %
VA3c		10 %		20 %	
VA3d		20 %		20 %	
VA4a		20 %		20 %	20 %
VA4b		20 %			
VA4c				10 %	10 %
VA4d					20 %
VA5a				9 %	
VA5b		15,2 %		75,8 %	
VA7a			7,7 %	7,7 %	
VA7b		7,7 %		7,7 %	
VA7c		15,4 %		15,4 %	
VA7d				23 %	
VA7e	7,7 %	7,7 %			
VA8a				25 %	
VA8b				25 %	
VA8c		25 %		25 %	
VA9a		50 %		50 %	
VB1a	16,6 %	16,6 %		16,6 %	8,3 %
VB1c				8,3 %	16,6 %
VB1d		8,3 %			8,3 %
VB2a		20 %		40 %	20 %
VB2c				20 %	
VB4a		6,25 %			12,5 %
VB4b		6,25 %	12,5 %	6,25 %	12,5 %
VB4c			6,25 %		
VB4d		12,5 %		18,75 %	6,25 %

	EI N. 1	EII N. 2	N. 2-3	N.3	N. 4-5
VB6a					60 %
VB6b					20 %
VB6c			20 %		
VB7b				50 %	
VB7c					50 %
VB8a		100 %			
VB9a			33,3 %		
VB9b		66,7 %			
VC1a		17,6 %		23,5 %	
VC1b					5,9 %
VC1c		17,6 %		23,5 %	5,9 %
VC1d				5,9 %	
VC2a				100 %	
VC3a		44,4 %	11,1 %	33,3 %	
VC3b				11,1 %	
VC4a	7,1 %	7,1 %	14,3 %	35,9 %	14,3 %
VC4b		7,1 %	7,1 %		7,1 %
VC5a			20 %	20 %	20 %
VC5b		20 %		20 %	
VC6a		12,5 %		12,5 %	12,5 %
VC6b		12,5 %		12,5 %	12,5 %
VC6c					25 %
VC7b		6,6 %		13,4 %	
VC7c		6,6 %	6,6 %	13,4 %	
VC7d			13,4 %	20,2 %	6,6 %
VC7e		6,6 %		6,6 %	
VC9c		50 %		50 %	
VD1a		66,7 %	33,3 %		
VD2a					100 %
VD3a		50 %			
VD3b		50 %			
VD6a		100 %			
VD7a		100 %			
VE3a				100 %	
VE4a				100 %	
VF1a	9,1 %	27,3 %		27,3 %	9,1 %
VF1b				18,1 %	
VF1c				9,1 %	
VF2a				100 %	
VF4a	100 %				
VF6a				100 %	

No obstant, malgrat que aquests quadres ens ofereixen el repartiment dels tipus per nivells, per veure l'evolució tipològica real cal presentar a més uns quadres en els que la informació que es doni siguin els percentatges de vores de cada tipus dins de cada nivell, però calculat no sobre el total de fragments dins d'un tipus determinat, sinó dins del volum total de fragments corresponents al propi nivell.

	EI N. 1	EII N. 2	N. 2-3	N.3	N. 4-5
VA1	28,6 %	7,1 %	9,5 %	9,4 %	7,5 %
VA2	14,3 %	4,3 %	14,3 %	3,9 %	5 %
VA3		4,3 %		3,9 %	2,5 %
VA4		2,8 %		2,3 %	12,5 %
VA5		7,1 %		19,4 %	
VA7	7,1 %	5,7 %		3,9 %	
VA8		1,4 %		2,3 %	
VA9		1,4 %			
VB1	14,3 %	4,3 %	4,8 %	2,3 %	7,5 %
VB2		1,4 %	4,8 %	2,3 %	2,5 %
VB4		5,7 %	14,3 %	3,1 %	12,5 %
VB6			4,8 %		10 %
VB7				0,8 %	2,5 %
VB8		1,4 %			
VB9		2,8 %	4,8 %		
VC1		8,6 %		7 %	5 %
VC2				1,6 %	
VC3		5,7 %	4,8 %	3,2 %	
VC4	7,1 %	2,8 %	9,5 %	5,4 %	5 %
VC5		1,4 %	4,8 %	1,6 %	2,5 %
VC6		2,8 %		1,6 %	7,5 %
VC7		4,3 %	14,3 %	6,25 %	2,5 %
VC9		1,4 %		0,8 %	
VD1		2,8 %	4,8 %		
VD2					2,5 %
VD3		2,8 %			
VD6		1,4 %			
VD7		1,4 %			
VE3				0,8 %	
VE4				0,8 %	
VF1	7,1 %	4,3 %		4,7 %	2,5 %
VF2				0,8 %	
VF4	14,3 %				
VF6				0,8 %	
NO TIP.	7,1 %	11,4 %	14,3 %	11 %	7,5 %

Bases

Del total de bases, els tres grups que hem diferenciat inicialment per La Ferradura i que ens ajudaran a obtenir una idea inicial, també els hem marcat aquí.

Bases sense peu	68,6 %
Bases amb peu	12,7 %
Altres tipus	8 %
No tipus	10,7 %

El total de bases es reparteix per nivells de la següent manera:

Sup.	N. 0	13,3 %
EI	N. 1	11,9 %
EII	N. 2	19,2 %
	N. 2-3	6,6 %
	N. 3	30,4 %
	N. 4-5	18,6 %

Amb les bases cal notar, igual que succeeix amb les vores, que el volum de material en el nivell 3 és molt superior al dels altres nivells.

Del total de bases amb tipus assignat els percentatges es reparteixen així:

	1	2	3	4		
BA	19,3 %	4,4 %	3 %	8,7 %		
BB	3,7 %	1,4 %	3 %	8,7 %		
	1	2	3	4	5	6
BC	9,6 %	3,7 %	1,4 %	6,6 %		
BD	10,3 %					
BE	3,7 %					
BF	3,7 %	2,2 %	3 %	2,2 %	0,7 %	0,7 %

Igual que per les vores s'ha el·laborat un quadre en que s'ofereix la distribució per nivells de cada tipus, considerant-los dins del tipus general en el que està situat.

	EI N. 1	EII N. 2	N. 2-3	N.3	N. 4-5
BA1a	3,8%	11,6%		15,4%	15,4%
BA1d				3,8%	
BA1e	3,8%	3,8%		15,4%	
BA1f	7,8%	3,8%		15,4%	
BA2b	33,3%	50 %		16,7%	
BA3a			25 %	50 %	
BA3b			25 %		
BA4a		11,1 %	11,1 %	33,3 %	11,1 %
BA4b			11,1 %	22,2 %	
BB1a		25 %			
BB1b		25 %		25 %	
BB1c				25 %	
BB2b					100 %
BB3a		33,3 %			33,3 %
BB3b		33,3 %			
BB4a			9,1 %	9,1 %	18,1 %
BB4c	9,1 %				9,1 %
BB4d	18,1 %	9,1 %		9,1 %	9,1 %
BC1a	8,4 %	33,3 %	8,4 %	16,6 %	33,3 %
BC2a	40 %		20 %	20 %	20 %
BC3a					50 %
BC3b			50 %		
BC4a	28,5 %				14,3 %
BC4b	14,3 %	28,5 %	14,3 %		
BD1a					10 %
BD1b					10 %
BD1c				10 %	
BD1d		10 %	10 %	10 %	10 %
BD1g				10 %	20 %
BD1h*					
BE1c				20 %	
BE1d		40 %		20 %	
BE1e				20 %	
BF2		33,3 %		33,3 %	33,3 %
BF3	25 %	25 %		50 %	
BF4			50 %	50 %	
BF5				100 %	
BF6		100 %			

* L'únic fragment d'aquest tipus pertany al nivell 0 i, per tant, no consta en aquest quadre.

I amb les bases presentem a continuació el mateix tractament quantitatiu que hem fet amb les vores, oferint els percentatges de cada tipus, però dintre del total de fragments de cada nivell, com a únic sistema de veure exactament com evolucionen els tipus diacrònicament.

I és que només amb aquest mètode, combinant i comparant els resultats dels dos estudis de percentatges podem obtenir una informació completa i que a més ofereixi, fonamentalment per concordàncies, unes dades totalment fidedignes.

	EI N. 1	EII N. 2	N. 2-3	N.3	N. 4-5
BA1	25 %	17,8 %		27,6 %	13,3 %
BA2	12,5 %	10,7 %		2,1 %	
BA3				4,2 %	
BA4		7,1 %	22,2 %	10,6 %	3,3 %
BB1		7,1 %		4,2 %	
BB2					10 %
BB3		7,1 %			3,3 %
BB4	18,7 %	3,5 %	11,1 %	4,2 %	13,3 %
BC1	6,3 %	14,3 %	11,1 %	4,2 %	13,3 %
BC2	12,5 %		11,1 %	2,1 %	3,3 %
BC3			11,1 %		3,3 %
BC4	18,7 %	7,1 %	11,1 %		3,3 %
BD1		3,5 %	11,1 %	6,4 %	23,3 %
BE1		7,1 %		6,4 %	
BF2		3,5 %		2,1 %	3,3 %
BF3	6,3 %	3,5 %		4,2 %	
BF4			11,1 %		3,3 %
BF5				2,1 %	
BF6		3,5 %			
NO TIPO.		3,5 %		19,1 %	6,6 %

Decoracions

Les decoracions en La Moleta del Remei contrasten amb les de La Ferradura per una més gran varietat en les tècniques i en les formes.

Però tot això ho veurem millor a través dels quadres de percentatges que presentem a continuació, on es poden veure tots els tipus de decoració i la seva distribució per nivells.

	EI N. 1 %	EII N. 2 %	EII N. 2-3 %	EII N. 3 %	EII N. 4-5 %	EII N. 0 %
<i>Sobre cordó</i>						
Digitacions uniformes		4,2	1,6	16,8	1,6	1
grolleres		1,6	1	2,6	0,5	
romboidals			1	1,6		
verticals				1		
horitzontals				1		
obliqües	0,5	2,1		1		2,1
Grans digitacions	0,5		4,2	2,1	4,2	2,1
Digitacions amb angulació		0,5		3,7		
Ungulacions	2,6	3,7	0,5	5,7	2,1	0,5
Cordons llisos				1	0,5	
<i>Sobre paret</i>						
Rodeta		1,6				
Mugrons		1,6				
Incisió sobre cordó		1,6	0,5	2,1	0,5	
Incisió		1	0,5	1,6		0,5
Cordons múltiples	0,5					

	EI	EII	EII	EII	EII	
	N. 1	N. 2	N. 2-3	N. 3	N. 4-5	N. 0
	%	%	%	%	%	%
Decoracions combinades	2,1					
Altres impressions en cordó	0,5	1	1	2,6	1,6	0,5
Efecte piramidal		0,5		1,6		
Altres	2,1					

Explicarem aquí els conceptes que no s'han comentat ja en l'apartat corresponent de La Ferradura. En primer lloc cal aclarir el concepte de decoracions combinades, amb el que volem descriure les peces que presenten dos o més tipus diferents de decoració.

Amb la definició "altres impressions en cordó" volem significar aquell conjunt de peces amb cordó en el qual s'hi aprecien impressions que no han estat fetes directament amb la mà sinó amb algun instrument punxant que els dona un aspecte irregular.

I finalment cal aclarir el concepte d'"efecte piramidal" amb el que ens referim a aquelles sèries o cordons configurats per petits mugronets d'aspecte pinçat que no són arrodonits sinó piramidals.

De totes aquestes decoracions un 2,1% les trobem situades a la vora pròpiament dita o al llavi, un 2,6% a la base o al baix de panxa i el 95,3% restant, correspon a decoracions situades en la zona del coll.

De totes formes considerem que potser seria interessant veure la distribució de decoracions particularment dins de cada nivell.

Estrat I Nivell 1

<i>Sobre cordó</i>	
Digitacions uniformes	
grolleres	
romboidals	
verticals	
horitzontals	
obliqües	7,7 %
Grans digitacions	7,7 %
Digitacions amb unguació	
Ungulacions	38,4 %
Cordons llisos	
<i>Sobre paret</i>	
Rodeta	
Mugrons	
Incisió sobre cordó	
Incisió	
Cordons múltiples	7,7 %
Decoracions combinades	30,8 %
Altres impresions en cordó	7,7 %
Efecte piramidal	
Altres	

Estrat II Nivell 2

<i>Sobre cordó</i>	
Digitacions uniformes	18,6 %
grolleres	7 %
romboidals	4,7 %
verticals	
horitzontals	
obliqües	9,3 %
Grans digitacions	
Digitacions amb unguació	2,3 %
Ungulacions	16,1 %
Cordons llisos	
<i>Sobre paret</i>	
Rodeta	7 %
Mugrons	7 %
Incisió sobre cordó	7 %
Incisió	4,7 %
Cordons múltiples	
Decoracions combinades	
Altres impresions en cordó	4,7 %
Efecte piramidal	2,3 %
Altres	9,3 %

Estrat II Nivell 2-3

<i>Sobre cordó</i>	
Digitacions uniformes	16,6 %
grolleres	11,2 %
romboidals	4,7 %
verticals	
horitzontals	
obliqües	
Grans digitacions	44,5 %
Digitacions amb unguació	
Ungulacions	5,5 %
Cordons llisos	
<i>Sobre paret</i>	
Rodeta	
Mugrons	
Incisió sobre cordó	5,5 %
Incisió	5,5 %
Cordons múltiples	
Decoracions combinades	
Altres impresions en cordó	11,2 %
Efecte piramidal	
Altres	

Estrat II Nivell 3

<i>Sobre cordó</i>	
Digitacions uniformes	38 %
grolleres	6 %
romboidals	3,6 %
verticals	2,4 %
horizontals	2,4 %
obliqües	2,4 %
Grans digitacions	4,7 %
Digitacions amb unguació	8,3 %
Ungulacions	11,9 %
Cordons llisos	2,4 %
<i>Sobre paret</i>	
Rodeta	
Mugrons	
Incisió sobre cordó	4,7 %
Incisió	3,6 %
Cordons múltiples	
Decoracions combinades	
Altres impresions en cordó	6 %
Efecte piramidal	3,6 %
Altres	

Estrat II Nivell 4-5

<i>Sobre cordó</i>	
Digitacions uniformes	14,3 %
grolleres	4,8 %
romboidals	
verticals	
horizontals	
obliqües	
Grans digitacions	38 %
Digitacions amb unguació	
Ungulacions	19 %
Cordons llisos	4,8 %
<i>Sobre paret</i>	
Rodeta	
Mugrons	
Incisió sobre cordó	4,8 %
Incisió	
Cordons múltiples	
Decoracions combinades	
Altres impresions en cordó	14,3 %
Efecte piramidal	
Altres	

Nivell 0

<i>Sobre cordó</i>	
Digitacions uniformes	15,3 %
grolleres	
romboidals	
verticals	
horizontals	
obliqües	30,8 %
Grans digitacions	30,8 %
Digitacions amb unguació	
Ungulacions	7,7 %
Cordons llisos	
<i>Sobre paret</i>	
Rodeta	
Mugrons	
Incisió sobre cordó	
Incisió	7,7 %
Cordons múltiples	
Decoracions combinades	
Altres impresions en cordó	7,7 %
Efecte piramidal	
Altres	

De totes les decoracions, doncs, la distribució quantitativa global és:

EI	N. 1	6,3 %
EII	N. 2	21,7 %
EII	N. 2-3	8,7 %
EII	N. 3	47,8 %
EII	N. 4-5	9,2 %
	N. 0	6,3 %

CONCLUSIONS

Partint dels quadres crono-tipològics, en combinació amb els percentatges calculats per nivells, i considerant els diferents tipus per grups globals, i per subtipus, podem fer un assaig d'evolució.

En primer lloc i abans de començar, és important fer un parell de consideracions relatives als quadres crono-tipològics i a la informació que presento. Cal recordar que el nivell 3 és el que presenta més volum de materials, de manera que els alts percentatges relacionats amb aquest nivell, hem d'entendre'ls

sempre en consonància amb el desenvolupament d'aquest segon moment del poblat.

I en segon lloc, cal observar que tal i com s'aprecia en el quadre, alguns tipus els tenim presents en els nivells de La Ferradura i en canvi, en La Moleta no els tenim documentats fins el s. III a.C. Aquest fet podem interpretar-lo de dues maneres: que es tracti d'una continuïtat sense trencament, o sigui, que senzillament no tenim aquesta forma documentada per qüestions aleatòries relacionades amb els volums de materials estudiats; o bé, podem entendre-ho com una continuïtat amb un trencament, amb un interval de productivitat nul·la pel que fa a aquestes formes en concret.

Així doncs, veiem que en La Ferradura, que en aquest treball intentem prendre-la com representació de la *fase preibèrica i de l'ibèric antic* en el Montsià, *f. s. VII-VI a.C.*, la majoria de perfils de colls i vores presenten un contorn exterior concau o rectilini. En els de perfil extern arrodonit concau, trobem una clara predominància dels llavis rodons (VA1), dels quals la forma més exvasada pràcticament no té representació. A les vores VA1 les segueixen les formes amb llavis rebaixats interiors (VA6) que són inexistents en qualsevol nivell de La Moleta i amb llavis engruixits amb rebaix horitzontal (VA7) i interior (VA9), aquest darrer també inexistents a La Moleta en les fases més pròximes a aquesta que tractem. El reste de vores i colls es reparteixen equilibradament entre els altres tipus que veiem en els quadres (VA3c, VA3d, VA5a i VA8a). El tipus VA8 tampoc el trobarem a La Moleta en la fase següent.

En combinació amb els perfils externs rectilinis, no tenen representació els llavis engruixits simples (VA3) ni els engruixits amb rebaix exterior (VC8). Sí presenten en canvi (i per ordre), una forta quantitat de llavis engruixits amb rebaix interior (VC9), seguits en quantitats idèntiques pels llavis rodons (VC1) i pels rebaixats interior (VC6). A part d'això trobem una gran varietat de llavis de formes més complexes amb engruiximents i rebaixos, tot i que en quantitats que no són més que purament representatives, però gens significatives, tal i com veiem en els quadres.

Els colls i vores inclinats a l'exterior amb perfils externs arrodonits convex, estan mínimament representats i únicament amb llavis rebaixats horitzontals (VB4), que són dels que n'hi trobem més i amb llavis rodons (VB1). En iguals quantitats hi trobem els que tenen els llavis aprimats (VB2), rebaixats interiors (VB6) i engruixits i rebaixats horitzontals (VB7).

Els perfils inclinats a l'interior i els tangents pràcticament no tenen representació en aquesta fase.

En general crec que pot afirmar-se que els colls i vores són fonamentalment de perfils externs concaus i rectilinis. En el primer cas, amb formes clarament poc exvasades, o si més no, amb un exvasa-

ment no gaire pronunciat. Pel que fa al conjunt d'aquests perfils amb els llavis podem dir que predominen les formes més simples. La preponderància d'aquests tipus rectilinis i concaus poc pronunciats pot relacionar-se directament amb el predomini dels colls alts, i de les peces tipus contenidor, que trobem en quantitats importants en aquest jaciment. Si a més, tot això ho relacionem amb els diàmetres d'aquestes vores veurem encara més clarament reforçada la idea de les grans peces tipus contenidors, ja que la majoria de vores presenten una obertura d'entre 180 i 350 mm aproximadament, la qual cosa significa que aquestes peces són de tamany mitjà-gran i gran.

Pel que fa a les **bases**, majoritàriament es corresponen amb fragments que no presenten eixamplament, amb fons amb pla de contacte discoïdal i en les que no s'hi pot determinar d'una manera certa el tipus de baix de panxa, o sigui, la majoria pertanyen al tipus BA1 del que tenim representats tots els subtipus, des de l'"a" fins el "f". Juntament amb aquest primer tipus, i mantenint la mateixa diferència quantitativa, ens trobem amb les bases BC4a i BC4b, bases amb eixamplament recte i fons amb pla de contacte discoïdal que presenten el baix de panxa amb perfil extern rectilini.

L'altre grup més majoritari és el dels peus divergents en els subtipus BD1a, BD1b, BD1c, BD1d, BD1e, entre els que predominen els baixos de panxa de perfil extern rectilini i convex.

Dintre ja de les peces que tenen determinat el baix de panxa el grup més nombrós està en els BA4, o sigui peces de base sense eixamplament amb fons de pla de contacte discoïdal i baix de panxa amb perfil extern rectilini. I també les bases amb eixamplament pronunciat d'idèntiques característiques, o sigui, les classificades com BB4b, BB4c, BB4d.

Els altres tipus que trobem es reparteixen d'una manera més o menys equitativa entre els altres tipus que es documenten a La Ferradura: BA2a, BB1a, BB2a, BC1a, BE1a i BE1b.

O sigui, que predominen les bases amb fons amb pla de contacte discoïdal, sense eixamplament o amb eixamplament recte, i amb baix de panxa amb perfil extern rectilini.

En conjunt podem dir que els diàmetres d'aquests tipus de bases amb fons amb pla de contacte discoïdal arriben fins els 175 mm, a partir dels quals s'obren de forma molt pronunciada els baixos de panxa principalment rectilinis. Els diàmetres dels peus són més petits, majoritàriament fins a 100 mm.

De totes maneres tot sembla parlar-nos, igual que succeeix amb les vores, de peces de tamany mitjà-gran i gran fonamentalment amb carenes molt marcades.

En aquest moment les **decoracions** delaten, igual que les formes carenades, una forta tradició del Bronze Final. Fonamentalment es tracta de decora-

cions plàstiques simples, tot i que acusen una elaboració força acurada, com ho demostra el fet de que majoritàriament són digitacions uniformes sobre cordons situats en la zona de contacte del coll o vora amb la panxa. Quantitativament segueixen les digitacions grolleres sobre cordó i les composicions amb cordons múltiples digitats (molt abundants en aquesta fase però que desapareixen en la següent).

El reste de decoracions es reparteix de forma equilibrada entre els altres tipus decoratius que en aquest moment són únicament variacions sobre els clàssics efectes digitals. Per ordre quantitatiu situem: grans digitacions grolleres sobre cordó, ungulacions, grans digitacions uniformes, cordons llisos, i digitacions amb ungulació, horitzontals, obliqües i romboïdals.

En conjunt obtenim un repertori basat en motius clàssics i sense innovacions significatives.

En la fase més antiga de La Moleta del Remei, *f. s. V-f. s. III a.C.*, que ens representa l'*ibèric ple* de la zona, corresponent amb el nivell 4-5, que en principi enfoquem com continuació de La Ferradura, predominen els **colls** i **vores** inclinats a l'exterior amb perfils convex i concaus, essent-hi molt escassament representats els rectilinis que en relació a La Ferradura experimenten un retrocés molt important, que podria relacionar-se també amb l'escurçament dels colls.

Pel que fa als perfils concaus, únicament trobem formes simples. Els perfils que hi són representats són per ordre quantitatiu els VA4, rebaixats horitzontals, que a La Ferradura no apareixen i que en La Moleta es documenten en formes menys obertes i més simples. A continuació la forma de perfil extern concau més representada és la de llavis rodons, amb els subtipus VA1c i VA1d que eren els menys representats a La Ferradura. Apareixen els llavis aprimats VA2a, inexistent a La Ferradura amb perfil concau i els VA3, poc representats a La Ferradura i que aquí trobem sota el subtipus VA3b, no documentat en la fase anterior.

Augmenten, tot i que quasi bé podríem dir que aparixen, donada la poca rellevància que tenien en la fase anterior, els colls i vores inclinats a l'exterior amb perfil convex. Es converteixen en la forma quantitativament més important en aquest període de l'ibèric antic de La Moleta. Es mantenen els tipus que s'anunciaven tímidament a La Ferradura, exactament els mateixos, predominant entre ells en proporcions similars. La majoria vé representada pels VB4. El segon tipus global més representat en aquest grup és el VB6, de llavi rebaixat interior, representat per les seves formes més simples. Les formes amb llavi rodó (VB1), les formes amb llavi aprimat VB2a i engruixit i rebaixat horitzontal VB7c s'hi representen en iguals proporcions i sota els subtipus menys elaborats i més simples.

Els perfils inclinats a l'exterior rectilinis experimenten un retrocés espectacular, en favor dels per-

files convex. En els VC hi predominen les formes amb llavi rebaixat interior (VC6), destacant el fet de que el tipus VC6d de La Ferradura ha desaparegut en aquesta fase. Els tipus amb llavi rodó VC1b i VC1c i els rebaixats horitzontals VC4a i VC4b hi són representats en quantitats similars. La forma menys representada és la de llavi engruixit i rebaixat horitzontal (VC7d).

Els perfils inclinats a l'interior i tangents, hi són també poc representats. Tot i que en aquest nivell hi tenim l'única representació del tipus VD2.

Així doncs, tenim entre aquestes dues primeres fases i en referència a vores i colls diferències fonamentals que poden marcar-nos un primer pas evolutiu:

- els perfils rectilinis molt abundants en La Ferradura, disminueixen claríssimament en La Moleta del Remei, la qual cosa és relacionable amb el fet de que els colls es fan més curts i les carenes van suavitzant-se,

- algunes formes complexes que trobem a La Ferradura (tipus 8 i 9) no les trobem a La Moleta,

- en La Moleta veiem aparèixer amb profusió els colls i vores inclinats a l'exterior amb perfil convex, molt poc representats en el moment anterior. Això pot fer-nos pensar en l'augment de peces tipus "bol" més directament relacionades amb la idea de vaixel·la o ampliació de la varietat d'objectes relacionats amb el parament de la cuina,

- van augmentant, tot i que de forma tímida, les formes més exvasades que apareixeran com tota una innovació en la fase següent.

A jutjar pels diàmetres de les vores, sembla que les peces més abundants tendeixen a mides més mitjanes, de forma que s'aprecia una quantitat proporcional de grans contenidors, inferior a la fase precedent.

Pel que fa relació amb les **bases** cal destacar que el tipus més abundant és el dels peus divergents, entre els quals el tipus que mostra una majoria numèrica és el BD1g ,d'aspecte resistent i robust. Els altres es reparteixen entre els subtipus BD1a, BD1b, BD1d, i BD1h tots ells d'aspecte menys compacte.

A continuació trobem les bases sense eixamplar i fons amb pla de contacte discoïdal amb baix de panxa no determinable corresponents al subtipus BA1a. En igual proporció les bases amb eixamplament pronunciat, fons amb pla de contacte discoïdal i baix de panxa amb perfil extern rectilini dels subtipus BB4a que duplica els BB4c i BB4d. I finalment i sempre dins d'aquest grup quantitatiu les bases amb eixamplament recte i fons amb pla de contacte discoïdal amb baix de panxa no concretable.

Segueix el tipus BB2a, o sigui amb eixamplament pronunciat, fons amb pla de contacte discoïdal i baix de panxa convex.

El reste es reparteix entre els tipus BA4a, el BB3a i els subtipus BC2a, BC3a i BC4a, que són bases amb eixamplament recte i baix de panxa amb perfil convex, concau i rectilini respectivament.

Entre els tipus variats tenim el BF2 i el BF4.

A diferència amb la fase anterior tenim:

- augment importantíssim de les bases amb peu divergent que passen a ser el primer tipus,
- disminució de les bases sense eixamplar amb fons amb pla de contacte discoïdal i augment de les d'eixamplament pronunciat,
- absència de peus paral·lels que sí que trobàvem a La Ferradura.

En aquest nivell, els diàmetres dels peus no sobrepassen els 100 mm i els de les bases sense peu, tot i que majoritàriament tampoc, sí que mostren un percentatge que arriba fins els 175 mm.

Això, tot i que presenta unes variacions mínimes respecte al període anterior, lliga perfectament amb la idea de la tendència a la reducció de peces de gran capacitat, ja que si bé no disminueixen espectacularment els diàmetres de les bases, ans al contrari de forma molt sensible, no sobrepassen en cap cas aquestes mides com sí succeeix en la fase anterior.

A nivell decoratiu destaca, a diferència de la fase anterior, un predomini de grans digitacions sobre cordó, que proporcionen a les peces un aspecte menys acurat, o menys treballat. El segon gran grup decoratiu el configuren les ungulacions sobre cordó, que en el moment anterior trobàvem escassament representades. I en tercer lloc i en idèntiques proporcions les digitacions uniformes sobre cordó i les impressions variades no tipificades també sobre cordó.

Les digitacions grolleres sobre cordó disminueixen clarament enfront la fase anterior i els cordons llisos mostren una representació similar. Apareixen com innovació respecte a La Ferradura els motius incisos sobre cordó.

En la fase següent, per la qual hem considerat diferenciadament el nivell 3 (que situem amb una cronologia de *finals del s. III a.C. a inicis/mitjans del s.II a.C.*), i que representa els últims moments de l'ibèric ple i els inicis de l'ibèric tardà, trobem en **vores** i **colls** representats àmpliament tots els perfils, excepte els inclinats a l'interior amb perfil extern convex que no hi són presents en absolut. Predominen els perfils concaus amb llavis rebaixats exteriors, que dupliquen en quantitat els rodons que els segueixen en importància. Aquests perfils es reparteixen després entre altres tipus de llavis d'una manera equilibrada, mancant-ne únicament els de tipus 9.

Els perfils convex inclinats a l'exterior mostren una disminució respecte al període anterior. Aquesta disminució sembla que vagi en favor dels perfils

inclinats a l'exterior concaus i dels rectilinis que augmenten tant en quantitat com en diversitat enfront la fase precedent.

Entre les formes inclinades a l'exterior amb perfil extern concau, o sigui les VA, destaca duplicant la quantitat del tipus VA1 que el segueix en quantitat la forma VA5, que acumula en aquesta fase la pràctica totalitat de les peces que hi corresponen i de la qual el subtipus majoritari és el VA5b. A continuació el més representatiu és el tipus VA1, que troba en la seva forma més clàssica (VA1a) el millor representant, malgrat que també hi estiguin representats tots els altres subtipus (VA1b, A1c, VA1d). Les formes més obertes continuen essent les menys representades, malgrat que dins de cada tipus mantinguin les quantitats de la fase anterior. Els llavis aprimats (VA2a), els engruixits simples (VA3b, VA3c, VA3d) i els engruixits rebaixats horitzontals (VA4a i VA4c) hi són representats en quantitats similars i amb els subtipus que hem ressenyat en cada cas.

Les formes amb colls i vores inclinats a l'exterior amb perfil extern convex disminueixen. Entre elles la forma més representada continua essent la dels llavis rebaixats horitzontal (VB4), però amb menys diferència quantitativa respecte als altres que en la fase anterior tot i que dins del nivell, sigui també l'època en la que hi ha una més gran acumulació de peces, dins del conjunt de tots els nivells. Els subtipus que mostra són per aquest moment els VB4b i VB4d. Segueixen els subtipus de llavi rodó (VA1a i VA1c) i els de llavi aprimat (VB2a i VB2b). Dels convex el tipus menys representat és el VB7b.

Els perfils rectilinis inclinats a l'exterior augmenten considerablement respecte a la fase anterior. Els més representats en aquest moment són els de llavi rodó. Majoritàriament dominen els VC1a i els VC1c (el VC1b, que és la més oberta no hi apareix). L'altre tipus més representat és els dels llavis engruixits i rebaixats horitzontals que troben representats tots els seus subtipus en aquest nivell (VC7b, VC7c, VC7d, VC7e). I a continuació el VC4, de llavi rebaixat horitzontal, representat únicament per la forma VC4a, la més oberta dins del tipus. A continuació els llavis engruixits amb els subtipus VC3a i VC3b, les dos úniques representades a La Moleta. Les formes amb llavis aprimats (VC2a, que estan íntegrament representades en aquest nivell), rebaixats exterior (VC5a i VC5b) i rebaixats interior (VC6a i VC6b) mostren la mateixa representació quantitativa. I finalment la forma VC9c, poc important en aquest nivell, però que hi troba la meitat de fragments que li corresponen.

En aquest nivell desapareixen les formes inclinades a l'interior amb perfil convex (VD) i s'hi acumula la totalitat de peces amb colls i vores inclinades a l'interior amb perfils exteriors concaus, sota els tipus VE3a i VE4a.

Les vores tangents augmenten el tipus VF1, l'únic aparegut amb anterioritat, i mostren nous tipus, concretament el VF2 i el VF6, íntegrament representats en aquest nivell.

O sigui, respecte a la fase anterior veiem que:

- nou retrocès en les formes inclinades a l'exterior amb perfil extern arrodonit convex. Fet que podem relacionar amb la idea que ja abans he apuntat, de que aquest tipus de peces més relacionades amb vaixella i parament de taula es van veient substituïdes, després d'un moment inicial, per les produccions a torn,

- augment de les formes amb perfil rectilini,
- es manté la quantitat de la fase anterior pel que fa a les formes més exvasades,
- augmenta la diversitat dels llavis,
- augmenta la diversitat de formes tangents, així com també la quantitat,
- les formes són marcadament més obertes, més exvasades que en la fase anterior.

Pel que fa als diàmetres, en aquesta fase augmenta el promig de peces que oscil·len entre els 176 i els 250 mm, perdent predomini les mides inferiors, tot i que mantenen certa abundància. Els diàmetres més grans conserven aproximadament proporcions similars a les fases anteriors. Cal fer notar, que aquest augment dels diàmetres el considero no relacionat amb un possible augment de peces de major capacitat, sinó amb el fet de que en aquesta fase les vores es fan més exvasades, de manera que donen diàmetres més grans sense que això suposi un augment de la seva capacitat.

En quant a les **bases**, la primera cosa que cal destacar és l'augment espectacular de les bases sense eixamplar, entre les quals pràcticament la meitat corresponen al tipus BA1. Entre els altres tipus el que presenta un índex més elevat és el BA4a i BA4b o sigui els que corresponen a baixos de panxa de perfil extern rectilini. Les bases sense eixamplar amb fons amb pla de contacte discoïdal i baix de panxa concau i convex també hi són.

D'entre les bases amb eixamplament pronunciat només tenim en aquesta fase les BB4a i BB4d, amb les quals s'experimenta una disminució clara d'aquest tipus respecte al període anterior.

També disminueixen de manera important les bases amb eixamplament recte, representades pels tipus BC1a i BC2a.

Els peus divergents ofereixen també una reducció quantitativa importantíssima, i en canvi apareixen els peus de tipus paral·lel absents en la fase prèvia.

Pel que fa als tipus variats de bases, els trobem representats en els tipus BF2, BF3 i BF5.

Com a línia general veiem augmentar els diàmetres de totes les bases, tant les de peu com les de

fons amb pla de contacte discoïdal. D'aquesta forma i relacionant-ho amb les vores podríem parlar d'un nou augment proporcional de les peces de gran capacitat respecte al període anterior. Idea que, a més, trobem clarament recolzada per l'augment dels gruixos de les parets, tal i com podem observar en els quadres que presentem al respecte.

Entre les **decoracions** les grans digitacions que eren l'element més freqüent en la fase anterior pràcticament desapareixen i ocupen el seu lloc les digitacions uniformes com a motiu principal. Les unguilacions sobre cordó continuen essent la segona tècnica decorativa més utilitzada.

Reapareixen les digitacions amb unguilació de La Ferradura. El altres tipus de decoració digital apareixen poc representats i de forma igualada.

Es manté la incisió i les impressions varies sobre cordó (tot i que aquestes darreres amb una clara disminució) i apareixen per primer cop la incisió sobre paret i la decoració de forma piramidal.

Per estudiar aquesta evolució, tot i que s'han calculat els percentatges del nivell 2-3, s'ha despreciat el seu estudi individual perquè el considero un moment transitori i poc representatiu per si sol a nivell d'evolució formal i tipològica. De manera que el consideraré juntament amb el següent nivell, el N 2, que situem cap a *mitjans/finals del s. II a.C.*

La característica principal d'aquest moment és la diversificació total de les formes de **vores** i **colls** marcada per un equilibri quantitatiu i formal.

Entre les formes inclinades a l'exterior continuen predominant les formes concaves, seguides de les rectilínies i les convexes.

Els perfils concaus tenen la màxima representació en els de llavi rodó (VA1) i els de llavi rebaixat exterior (VA5), tots dos en idèntiques quantitats malgrat que en la fase anterior el segon tipus duplicava sobradament el primer. Entre els VA1, predominen en aquest moment les seves formes més obertes (VA1a i VA1d). Entre els VA5 és el subtipus VA5b, ja majoritari en el període anterior l'únic representat. El tercer grup més representat és el dels llavis engruixits i rebaixats horitzontals, que es presenta també majoritàriament amb el seu subtipus més exvasat, el VA7c, i en quantitat inferior els VA7b i VA7e. Els llavis aprimats, en igual quantitat que en el moment anterior, es diversifiquen apareguent ara el subtipus VA2b. Entre els engruixits simples, desapareixen ara les formes VA3a i VA3b i es mantenen les altres dues, tot i que disminueixen respecte a la fase precedent. La forma que hi és menys representada, tot i que augmenta sensiblement en relació a la fase precedent és la de llavi rebaixat horitzontal. Les formes més complexes com els engruixits amb rebaix interior i exterior estan representats respectivament pels subtipus VA8c i la VA9a, que es reparen entre aquest període i el precedent.

L'altre grup més important quantitativament és el dels perfils rectilinis inclinats a l'exterior. L'únic canvi notable és la desaparició dels llavis aprimats.

Els més representats són els de llavi rodó que ofereixen només els subtipus VC1a i VC1c. L'altre grup majoritari en aquest conjunt són els llavis engruixits i rebaixats horitzontal entre els que no trobem ja els tipus majoritari en la fase anterior, el VC7d. Els de llavi rebaixat horitzontal (VC4a i VC4b) i rebaixat interior (VC6a i VC6b) es troben igualment representats. D'ells dos, els primers, els VC4, mostren una lleugera regressió respecte al nivell 3. Els tipus menys representats són els de llavi rebaixat exterior (amb el tipus VC5b, el més obert) i els engruixits i rebaixat interior (VC9c).

Pel que fa als colls i vores inclinats a l'exterior amb perfil extern convex, en relació a les formes simples podem dir que els llavis rodons es mantenen quantitativament però tendeixen a les formes més obertes (VB1a i VB1c), els llavis aprimats disminueixen i es limiten al subtipus VB2a, i els llavis rebaixats horitzontals no varien excessivament en quantitats però reapareix els tipus VB4a i es mantenen els VA4b i VB4d. Desapareixen els tipus VB6 i VB7 i apareixen com a novetat el VB8a i el VB9b, inexistents en fases pretèrites.

Es diversifiquen i augmenten les formes inclinades a l'interior amb perfil extern convex. El tipus VD1a, que apareix a inicis del s.II a.C. disminueix. Apareixen els tipus VD3 i VD6 i VD7.

Desapareixen les formes inclinades a l'interior amb perfil extern concau aparegudes en en nivell 3.

I per les vores tangents es manté únicament el subtipus VF1 en la mateixa quantitat que en la fase anterior.

En resum podem dir de vores i colls d'aquesta fase que:

- ens trobem amb una total diversificació de formes,
- es mantenen les formes obertes i exvasades de la fase anterior,
- els colls i vores rectilinis que reapareixien en el període precedent relacionats amb aquestes formes més obertes també es mantenen,
- novedosaament les formes inclinades a l'interior amb perfil convex es diversifiquen,
- s'experimenta un retrocés en les vores tangents, que jo personalment relaciono amb el fet de que aquest tipus de formes més "estètiques" s'anesin abandonant per les produccions a torn.

En quant a les **bases**, veiem que quantitativament es mantenen tant les que són sense eixamplar, com les d'eixamplament recte o pronunciat, però amb variacions quàntiques entre els subtipus entre els que es donen nous repartiments. No podem dir en realitat que hi hagi cap canvi notable.

Unicament cal destacar que desapareixen les bases de baix de panxa concau i augmenten espectacularment les de baix de panxa rectilini.

Pel que fa als diàmetres tant de vores com de bases podem dir que es mantenen aproximadament les proporcions de la fase anterior, tot i que amb un nou augment dels diàmetres en el cas de les vores. Això com en l'apartat de la fase anterior ho relacionaríem amb l'augment de les formes més obertes de cada tipus representat.

En el tema de les **decoracions** disminueixen les digitacions uniformes. I desapareixen les horitzontals i les verticals. Les altres es mantenen.

Les grans digitacions sembla que pateixen un gran augment puntual i que després desapareixen.

Les digitacions amb unguilació també disminueixen. I les unguilacions sobre cordó augmenten sensiblement.

Els cordons llisos desapareixen.

En general s'aprecia un augment espectacular de les decoracions sobre paret com les de rodeta, mugrons, i les altres ressenyades en els quadres i que fins ara no s'havien donat, contribuint en aquest moment a diversificar les decoracions, que possiblement imiten les decoracions pintades de la ceràmica a torn.

En el *nivell 1 de l'estrat 1*, considerat com superficial, trobem únicament formes simples tot i que en quantitats gens despreciables, raó per la qual potser caldria buscar-li algun significat i reconsiderar seriosament la idea de que es té de que es tracta únicament de material rodat, ja que en cas de ser així, crec que fonamentalment els tipus serien més variats i potser no coincidirien precisament amb les formes més simples. Així per exemple hi trobem dintre dels **colls** i **vores** inclinats a l'exterior amb perfils externs concaus els tipus VA1a, VA2a i VA7e en quantitats similars a períodes anteriors. Absència total de perfils convex. I pels rectilinis, trobem del subtipus VA4a, llavi rebaixat horitzontal, la mateixa quantitat que en el període anterior. De vores tangents tenim els tipus VF1 i VF4.

Pel que fa a les **bases** veiem que continuaria la tònica de la fase anterior, essent majoritaris els tipus més simples. Quantitativament es mantindrien tots menys les formes amb eixamplament recte que augmentarien força.

En les **decoracions**, els resultats també són força coherents. Les digitacions es mantenen únicament en forma de grans digitacions i de digitacions obliqües. I el paper més representatiu se'l reparteixen entre les unguilacions i les decoracions combinades. Aquestes darreres signifiquen clarament una evolució i un enriquiment en les formes ornamentals de la ceràmica.

Com a conclusió general podria dir-se que realment sí que poden realitzar-se estructuracions

crono-tipològiques com la que s'acaba d'exposar, però que de moment, cal un aprofundiment més gran en el tema. D'aquesta forma, ara per ara, aquests estudis només són vàlids si prenem conjunts grans de materials i hi apliquem no només paràmetres formals (com s'ha vingut fent fins avui) sinó també quantitius. Només així en podrem obtenir tota la informació.

Per altra banda, cal remarcar que seria molt interessant i podria proporcionar molta informació el fet d'estudiar la ceràmica ibèrica a mà paral·lelament amb la producció a torn, ja que molts dels canvis formals i decoratius de la primera tenen una connexió segura, i potser una explicació, en la segona.